

Viljen til innovation

- en idehistorisk og samtidsdiagnostisk kommentar til tidens innovationstrang og -tvang

Jens Erik Kristensen

(artikel i KVAN Tidsskrift for Læreruddannelse og Skole, nr. 92, marts 2012)

Innovation er på alles læber for tiden og højt på ikke blot de politiske, økonomiske og teknologiske, men også økologiske og pædagogiske dagsordener. De seneste år er innovation blevet standardsvaret på stort set alle udfordringer, problemer og kriser - herunder også på det helt grundlæggende spørgsmål: hvad skal vi leve af i fremtiden i lyset af den globale økonomiske konkurrence? For uden vedvarende og intensiveret innovation er der ifølge nogle slet ikke nogen fremtid for en lille og åben økonomi som den danske, der jo hverken kan konkurrere på løn eller produktivitet. Innovation og kreativitet er tilsyneladende de eneste ressourcer, vi endnu har at gøre ved med, hvis vi vil opretholde vort nuværende velstands- og velfærdsniveau.

Disse ressourcer må derfor mobiliseres, aktiveres, styrkes og faciliteres på alle fronter og niveauer. Og vi må alle - individer såvel som virksomheder, organisationer, institutioner og hele nationen - omstille os til at blive mere innovative og kreative. En hær af innovationseksperter, -konsulenter og -pædagoger står klar med vejledning, kurser, håndbøger, manualer m.v., der kan initiere, fremme og facilitere innovative processer og kompetencer på alle niveauer. Nogen har sågar foreslået at bruge ADHD-medikamentet Ritalin til raske mennesker, da det har vist sig at forbedre deres 'innovative kapacitet'. Hermed antydtes, at innovation for indeværende har antaget en påtrængende quasi-moralsk valør og hastigt er på vej til at blive individers, virksomheders, professioners, organisationers og nationers nye *kategoriske imperativ*: vær kreativ og innovativ! Projektet er tilsyneladende at få den national- og globaløkonomiske innovationstvang omsat til og 'inderliggjort' som en innovationstrang hos den enkelte såvel som på alle niveauer i samfundet.

I denne generalmobilisering af det kreative og innovative er skolen og uddannelsessystemet selvsagt udset til at spille en nøglerolle, hvilket dette nummer af KVAN jo til fulde viser. Og allerede for ti år siden gjorde Kulturrådet for Børn opmærksom, at børnehaven er en central institution, da man jo der gennem leg udvikler to centrale kompetencer hos børn, nemlig "deres innovationsevne og kreativitet", der jo er nøglekompetencer på videnssamfundets arbejdsmarked (Kulturrådet for Børn 2002). Dette er i sig selv et symptom på, at innovationstvangen i dag principielt omfatter alt og alle og for længst har gjort kreativitet til sin naturlige, men underordnede følgesvend (jf. f.eks. *Gjallerhorn* 2008). Til forskel herfra handlede innovationsdebatten for blot 10-15 år siden endnu primært og ret snævert om *teknologiske innovationer* i den private sektor og om den offentlige forskningspolitik tilpasning hertil, men inden for de seneste 10 år er 'kreativitet & innovation' blevet et nøgletema i pædagogik, uddannelse og management. Og temaet *velfærdsinnovation* i den offentlige sektor er kommet til - og i kølvandet herpå den mere generelle forestilling om *social innovation* i og af (civil) samfundet som sådan.

En idehistorisk samtidsdiagnose

Af samme ekspansive grund bruges ordet 'innovation' i dag meget bredt og uklart om alt fra nye produkter og teknologier, ny forskning og videnskab, nye organisations-, arbejds- og ledelsesformer til nye undervisnings- og læringsformer, nye interaktions-, forenings- og samlivsformer m.v., og en lang række bindestregsord har set dagens lys i forlængelse heraf ('brugerdreven innovation', 'innovationskraft', 'innovationsmod', 'innovationspolitik' m.v.).

Men hvad er der egentlig på spil i denne innovative oprustning og generalmobilisering, og hvorfor indfinder den sig netop nu? Noget af svaret er antydnet i indledningen, men hvad er det egentlig man forestiller sig og henviser til, når man i dag taler om innovation - og hvad er det man ikke længere taler om i den forbindelse? Hvor kommer ideen om innovation fra, hvad rummede den, og hvordan er det gået til, at innovation og kreativitet i dag nærmest er blevet synonyme?

Det er nogle af de spørgsmål, jeg vil behandle i det følgende i form af en idehistorisk samtidsdiagnose af den aktuelle kollektive hang eller 'vilje til innovation'. En sådan må starte med at lytte til de forskellige toneangivende diskurser, der historisk og aktuelt har tematiseret, promoveret og/eller problematiseret innovation som proces, middel, mål og ideal. Opkomsten af nye hegemoniske ord og ideer markerer idehistorisk og samtidsdiagnostisk set altid en ændring i samfundets selvbeskrivelse og værdier. Ambitionen er ikke at kritisere samtidens hang til innovation som et sygeligt fænomen, ej heller at anfægte fornuften i mange innovative tiltag og bestræbelser. Med afsæt i en undren over det selvfølgelige og indiskutable i denne nye dagsorden, der jo appellerer til os alle på en mere eller mindre tvingende eller påtrængende måde, er det ambitionen at gøre det muligt at diskutere, vurdere og anfægte nogle af denne innovationstvangs uheldige eller oversete implikationer. Ambitionen er naturligvis også 'at stille diagnosen' af dette samtidsfænomen, hvilket vil sige at tyde og tolke det historisk-aktuelle sammenrend af tiltag og tendenser, der har sat innovation på dagsordenen på alle niveauer i samfundet. Dette kan dog selvsagt ikke blive fyldestgørende inden for denne artikels rammer.

Innovation før og nu

Det er som sagt alt andet end klart og entydigt, hvad der i dag forstås ved innovation, og uklarheden er ikke blevet mindre med i takt med ordets hastigt stigende udbredelse og anvendelse gennem de sidste 15-20 år. Et kort tilbageblik på ordets ide- og begrebshistorie kan eventuelt hjælpe os en smule på vej - ikke til entydigt og definitorisk at sige, hvad innovation så er, men til forstå, hvilke betydningsnuancer, der er blevet dominerende i dag, og hvilke der er blevet fortrængt og nedtonet.

De fleste er i dag enige om, at 'innovation' enten har med *teknologisk innovation* (nye teknologier, produkter, procedurer eller tjenesteydelser, der har kunnet gøre sig gældende på et marked) og/eller med *kreativitet* og opfindsomhed at gøre. Dette er imidlertid relativt nye bestemmelser af innovation, der produktet af en længere og kompleks begrebshistorie, som vi derfor kort skal se på.

Ordet *innovation* kommer af det latinske 'innovatus', der er afledt af verbet 'innovare', som betyder 'at forny eller forandre'. Navneordet 'innovatio' dukker op som selvstændigt udtryk i senmiddelalderen, hvor det bruges uspecifikt og ofte pejorativt om forandring og fornyelse af enhver art, hvorfor innovation dengang ofte modstilles tradition. Innovatio havde dog i udgangspunktet intet at gøre med hverken kreativitet eller teknologisk-materielle fornyelser; det får det først i løbet af det 20. århundrede, hvor et moderne *økonomisk* innovationsbegreb tager form. Den canadiske idehistoriker Benoît Godin har derimod vist, at det moderne innovationsbegrebs herkomst og nuværende betydning bedst kan belyses i sammenhæng med dets to historiske nabobegreber, nemlig *invention* (opfindelse) og *imitation* (efterligning) (Godin 2008). Disse blev historisk set som hinandens modsætninger. Invention var knyttet til ideen om originalitet, men forbindes fra 1600-tallet og frem med de naturvidenskabelige opdagelser og teknologiske opfindelser. Imitation har siden antikken været knyttet til spørgsmålet efterligning/kopiering og derfor været modstillet originalitet. Godins pointe er, at innovation får sin særegne moderne betydning i foreningen eller rettere forsoningen af invention og imitation, der kommer til at fremstå som successive momenter i enhver innovationsproces: En innovation (fornyelse) forudsætter en 'invention' (en ny ide, opfindelse eller videnskabelig opdagelse), men først iværksættelsen (tilegnelse, omsætning og brug) af en 'invention' og dens udbredelse i en given social praksis eller på markedet gør den til en innovation. Til gengæld betyder netop innovationers udbredelse og markedssucces, at deres skæbne er hastigt at blive imiteret (efterlignet og kopieret) af konkurrenter, hvilket er en del af deres udbredelse (diffusion). Dette er i øvrigt helt afgørende for at forstå, hvordan nutidens globale videns- og innovationsøkonomier fungerer.

Et sådant moderne innovationsbegreb, der både medtænker forskellen mellem invention og innovation og samtidig har blik for imitation som et moment i sociale og kulturelle innovationsprocesser udbredelse (diffusion), tematiseres første gang hos den franske massesociolog Gabriel Tarde (1843-1904) i slutningen af 1890'erne. Det får dog først sin afgørende moderne og især økonomiske prægning med den østrigske økonom Joseph Schumpeter (1883-1950) i hans *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* i 1911 (Schumpeter 1986). Han er den første, der gør innovation til et økonomisk og vækstteoretisk nøglebegreb, som vi kender det i dag. I tråd med Marx beskriver han kapitalismen som en evolutionær økonomi i bestandig forandring i en proces, han kalder for "kreativ destruktion", hvor eksisterende strukturer og produktionsformer fortløbende nedbrydes og reorganiseres i kraft af innovationer (i form af nye produkter, nye produktionsmetoder, nye markeder og afsætningsmuligheder, nye primær ressourcer og materialer, nye organisationsformer m.v.). Sådanne innovationer iværksættes og gennemføres af den driftige og dristige *entreprenør*, der i kraft af sin pionerånd og evne til at iværksætte og gennemføre innovationer fremstår som den egentlige agent for den økonomiske udvikling og vækst.

Det tog imidlertid noget tid inden Schumpeters teori om teknologisk innovation vandt indpas i de økonomiske vækstteorier. Økonomer forblev faktisk skeptisk over for den helt op i 1970'erne, hvor man stadig var mere optaget af inventioners (opfindelser, opdagelser, forskning) direkte økonomiske betydning. I dag krediteres Schumpeter dog uforbeholdent for at være den,

der leverede den første teori om *teknologisk innovation*, men også om *iværksætterens* (entreprenøren) centrale betydning herfor. Ligeledes har han på afgørende vis præget distinktionen mellem invention og innovation, der er forblevet et sømærke for enhver tale om innovation frem til i dag, hvilket dog ikke har hindret, at de to fænomener stadig ofte sammenblandes i dag, hvor det ofte kan være svært at afgøre, hvad der blot er tale om nye og kreative ideer og oprindelser og hvornår der er tale om egentlige innovationer.

I kølvandet på Schumpeter har nyere økonomiske vækstteorier dog skærpet et kriterium for talen om innovationer, nemlig det, der siger, at en nyhed, f.eks. en videnskabelig opdagelse eller en teknologisk opfindelse, først er en innovation, når den har kunnet *kommercialiseres* og har skabt *øget økonomisk værdi* og momentane *konkurrencefordele* på markedet. Innovationer skal altså ikke blot være relevante og værdifulde for andre, deres værdifuldhed skal helst kunne måles i økonomiske markedsværdier. Denne forståelse ligger til grund for de fleste innovationsdebatter i dag - også der hvor innovationsbegrebet tænkes bredere end blot teknologiske innovationer eller innovative produkter på et marked. Det hænger sammen med, at stort set alle innovationsdebatter i dag er overdetermineret af spørgsmålet om økonomisk vækst og konkurrenceevne i en global kontekst, hvor innovations-imperativet råder som konkurrencebetingelse, også selvom en snæver teknologisk innovationsforståelse ikke længere er helt så enerådende længere, som den har været i de sidste årtier. Hermed er vi fremme ved den aktuelle innovationsdebats karakteristika.

Konfliktuelle forestillinger om innovation i dag

Hvis vi nu på denne meget kort skitserede historiske baggrund lytter til nogle af samtidens dominerende ideer og diskurser om innovation, så er der i hvert fald tre beslægtede, men relativt distinkte forståelser innovation, der er fremherskende i dag. De har gjort sig gældende mere eller mindre successivt, hvilket viser, hvordan innovation er blevet en stadig bredere og mere omfattede dagsorden gennem bare det seneste årti. Det drejer sig dels om den allerede nævnte 'klassiske' og *teknologisk-økonomiske* forståelse af innovation, dels om den *psykologisk-kreativistiske* forståelse af innovation, og endelig om den bredere ide om *social innovation*, der er den senest tilkomne og har vundet genklang, fordi den forstår sig som intet mindre et 'nyt innovationsparadigme', der rummer en implicit kritik af både den teknologifokuserede og den kreativitets fokuserede innovationsforståelse. De er tale tre forskellige betoning af innovationsprocessers karakter, der på hver deres måde er overdetermineret af den globaløkonomiske og kompetitive dagsorden, der tendentielt har gjort en hvilken som helst form for innovation til et vækst- og konkurrenceparameter.

a) den teknologisk-økonomiske forståelse af innovation

Denne forståelse har været dominerende siden temaet innovation for alvor kom i fokus med nye teorier om økonomisk vækst fra 1980'erne og frem i lyset af den øgede globalisering og åbningen af de nationale økonomier. Her forstås innovation mere eller mindre eksklusivt som *teknologiske innovationer*, der manifesterer sig i nye teknologier og/eller i nye materielle produkter. Fokus er

her på innovation som vækstdrivers og konkurrencevilkår. Succeskriteriet for en teknologisk innovation er, at den har kunnet kommercialiseres og har vist sin værdi på markedet. At en ide, et forskningsresultat eller en opfindelse kan være civilisatorisk værdifuld for kultur og samfund eller have værdi i sig selv som bidrag til en tilvækst i viden, indsigt og oplysning, gør dem således ikke til innovationer ifølge denne økonomiske bestemmelse.

En sådan teknologisk-økonomisk definition er selvsagt reduktiv, men har ikke desto mindre været dominerende i innovationsdebatten og den internationale innovationslitteratur frem til i dag. Det gælder også de internationale forsøg på at måle og sammenligne virksomheders og nationers innovations-kapacitet (jf. f.eks. OECDs Oslo manual m.v.). Grunden til dens fortsatte dominans som innovationsparadigme er bl.a., at den siden 1990'erne har kunnet finde støtte i den vidensøkonomiske tese om, at stadig større dele af vore økonomier er blevet vidensbaserede og vidensintensive. Meget kort fortalt betyder det, at de toneangivende højteknologiske og forskningstunge virksomheder er kendetegnet ved intensiveret produktion og brug af viden (målt i udgifter til forskning og udvikling, i antal af højtuddannede medarbejdere samt brug af informationsteknologi). Det innovative vidensindhold i nye teknologier, produkter og service bliver i takt hermed afgørende for deres økonomiske værdi og dermed såvel for virksomheders indtjening som for deres konkurrenceevne i en åben global økonomi.

En vidensbaseret økonomi er m.a.o. grundlæggende en *innovationsøkonomi*, hvor virksomheder som deres globale konkurrencevilkår er underlagt et innovations-imperativ, der gør deres evne til fortsat og vedvarende innovation til det afgørende nye konkurrenceparameter og dermed til et spørgsmål om liv eller død. En sådan *innovationsøkonomi* er nemlig også en *forældelsesøkonomi*, da netop videnstunge innovationer (produkter og teknologier) forældes stadig hastigere, fordi konkurrenter lynsnart kopierer dem eller udkonkurrerer dem med endnu bedre og mere innovative produkter og teknologier, eller fordi patenter udløber m.v. I den vidensbaserede sektor af økonomien konkurreres der i stadig mindre grad på pris og i højere grad på netop innovation, der tendentielt har erstattet prismekanismen som den afgørende regulative mekanisme i økonomien (Foray 2009). Mere principielt kan man sige, at i en vidensøkonomi falder 'produktion' tendentielt sammen med 'innovation', hvilket betyder, at den afgørende vidensøkonomiske 'produktivkraft' fremover vil være 'innovationskraften' (Rambøll Management 2006).

Denne vidensøkonomiske betydningsopskrivning af innovation er helt afgørende for at forstå den aktuelle innovationsdebat, både i dens snævre mikroøkonomiske og dens bredere makroøkonomiske og –politiske former, hvor det ikke blot handler om enkeltvirksomheders, men nationers samlede 'innovationskraft' i global sammenligning. En sådan bredere, men stadig grundlæggende teknologisk-økonomisk forståelse af innovation finder man også i hjemlige tematiseringer af innovation. Således i Innovationsrådet, der i regi af Huset MandagMorgen blev stiftet i 2003 som efterfølgeren til det Nationale Kompetenceråd. Rådet har siden da arbejdet målrettet etableren af en national *innovationspolitisk dagsorden* med henblik på at gøre Danmark til "et af verdens mest innovative samfund". Deres korte definition på innovation er: "noget nyt, der har værdi på markedet", men rådet har dog samtidig været med til at bløde

innovationsproblematikken op og gøre den bredere end den snævre teknologiske forståelse, der var anførende blandt økonomer i 1980'erne og 90'erne. Deres grundtese er, at der i Danmark findes mange skjulte og uforløste innovative potentialer af såvel folkelig-kulturel som social og institutionel karakter (Innovationsrådet 2005; Christensen 2007). Innovationsrådet har sidenhen sat sig i spidsen for den såkaldte 'velfærdsinnovation', der fokuserer på innovation i den offentlige sektors organisation og ydelser.

Et snævert teknologisk-økonomisk innovationsbegreb har dog frem for alt været en dominerende og integral del af forsknings- og universitetspolitikken fra 1990'erne og frem. I første ombæring i kølvandet bl.a. på OECD's satsning på de 'nationale innovationssystemer' (som det systematiske samarbejde mellem universiteter og forskningsinstitutioner, industri og stat), og senere i forlængelse af deres betoning af forskningspolitikken betydning for fremtidens vidensbaserede økonomier. Innovation forbindes i dette regi tæt med forskning og herunder især med den teknologiske-innovative forskning, og er som sådan blevet nøgleordet i den såkaldte 'nye kontrakt' mellem videnskab/universiteter og samfund (hvilket bl.a. afspejler sig i, at vi i dag har et Ministerium for Forskning, Innovation og Videregående uddannelser). Konsekvensen har været, at 'forskning' nu på det nærmeste er blevet identisk med *innovativ vidensproduktion*, hvilket tendentielt ophæver distinktionen mellem 'invention' og 'innovation', idet man på forhånd antager, at forskningsmæssige 'inventioner' kun er relevante, hvis de resulterer i innovationer. Den intime sammenknytning af 'forskning & innovation' har m.a.o. ført til nogle snævre relevanskriterier og acceptregler i forskningspolitikken, der bl.a. afspejler sig i, at størstedelen af de nationale (offentlige og private) forskningsbevillinger i dag bevilges til projekter og områder, hvor der er udsigt til innovative anvendelighed og kommercielle omsættelighed (f.eks. i henhold til paroler om 'Viden, vækst og velfærd' eller ønsket om at finde den hurtigste vej fra 'forskning til faktura', der begge markerer forskningspolitikken underordning under et videns- og innovationsøkonomiske regime). Dette har naturligvis givet problemer for de typer af videnskabelig forskning og 'invention', der ikke umiddelbart lader sig omsætte i praktiske eller teknologiske innovationer efter kommercielle succeskriterier. Problemet er ikke innovation som sådan, men at et snævert teknologisk-økonomisk innovationsbegreb her bliver tendentielt enerådende som vidensregime.

b) den kreativistisk-psykologiske forståelse af innovation

Parallelt med den skitserede teknologisk-økonomiske forståelse er innovation det seneste tiår også blevet uløseligt forbundet med *kreativitet*. Kreativitet har i sin klassiske form (*creatio*) en teologisk og geni-æstetisk herkomst, men har i sin aktuelt fremherskende form fået en (humanistisk) psykologisk prægning (Kristensen 2006; Hammershøj - her). I begge varianter er kreativitet som det nyskabende potentiale dog forblevet lidt af et mysterium eller et under, selvom moderne psykologi og hjerneforskning mener at være på sporet af en forklaring på, hvordan nye, uventede og kreative ideer, indfald og problemløsninger indtræffer. I lighed med innovation er kreativitet i dag noget, der efterlyses og mange taler i dag med største selvfølgelighed om

'kreativitet & innovation' eller om 'kreative & innovative kompetencer' som var det to alen ud af et stykke. Som antydet har de to ord imidlertid forskellig herkomst og har idehistorisk ikke haft noget med hinanden at gøre før i det 20. århundrede. Det interessante er derfor, hvordan og hvorfor de især gennem det seneste årti ikke blot 'har fået hinanden' og dannet par på en måde, der for mange gør det svært at skelne, men hvordan det er gået til, at de i dag er blevet videns- og innovationsøkonomiens salt & peber.

Helt fremmed er kreativitet og innovation ganske vist ikke for hinanden. Vi så tidligere, hvordan Schumpeter karakteriserede kapitalistisk innovation som 'kreativ destruktion' med entreprenøren som den både kreative og destruktiv-innovative kraft. Men hvor den teknologisk-økonomiske forståelse af innovation siden hen har lagt vægten på den måde, innovationer viser sig 'objektivt' på markedet, da forbindes kreativitet i dag med den 'subjektive' side eller de subjektive forudsætninger for og begyndelser på en proces, der eventuelt kan resultere i en innovation i ovennævnte teknologisk-økonomiske eller 'objektive' betydning. Når de i dag nærmest er blevet synonyme, har det at gøre med de skitserede udfordringer i en global vidensøkonomi, hvor fortsat innovation er blevet det økonomiske konkurrencevilkår par excellence. Dette har gjort kreativitet og skabelsen af kreative miljøer og netværk til nøgleingrediensen i virksomheders 'innovationskraft'. Innovationstvungen har både nødvendiggjort og erobret kreativitetsbegrebet, men hvor innovation peger ud mod markedet og den globale konkurrence, da peger kreativitet ind ad og angiver, hvad der forventes af moderne 'vidensarbejdere' og af moderne virksomheders organisation og kultur, hvis de fortsat skal bevare deres innovations- og dermed konkurrencekraft.

Kreativitet er her et led i 'personliggørelsen af arbejdskraften' som 'menneskelig ressource', hvis alsidige, men altid personlige kompetencer skal udvikles for at kunne udnyttes/udbyttes. I arbejdslivet formidler det lille '&' i 'kreativitet & innovation' således principielt mellem globalisering og individualisering, ligesom kreativitetsbegrebet aktuelt formidler mellem den humanistiske psykologiske nøglebegreber om selvrealisering og personlig vækst og de økonomiske vækstteoriens nøglebegreber om innovation og iværksætteri på den anden. Det aktuelle fokus på kreativitet er derfor intimt knyttet til lærings- og kompetencebegrebet, da det nu handler om at fremme 'kreative og innovative kompetencer' på alle niveauer i uddannelsessystemet – principielt fra og med børnehaven og frem (jf. Kulturrådet for Børn, 2002). Det nye makkerpar 'kreativitet & innovation' er således en art datter-søn afledning af det ægteskab, der i 1990'erne opstod mellem 'læring & kompetenceudvikling', der også har forskellig herkomst, men er smeltet sammen i formlen 'livslang kompetenceudvikling gennem læring', hvilket vil sige, at det dækker hele det pædagogiske, uddannelses-, arbejdsmarkeds- og erhvervspolitiske felt – livslangt, livsbredt og livsdybt (Hermann & Kristensen 2004).

Herhjemme har både det Nationale Kompetenceråd og senere Innovationsrådet bidraget til at etablere disse links mellem kreativitet og innovation. Kompetencerådet slog dem i 1998 ganske enkelt sammen i deres tale om 'skaberkraften', der i en virksomhed såvel som i en nation må spille sammen med 'konkurrencekraften' og 'sammenhængskraften' for at sikre overlevelsen i

en global økonomi. Og Innovationsrådet fulgte trop i 2004, hvor de talte om, at det i den nye innovationspolitiske dagsorden handlede om at "forløse menneskets kreative potentialer" (Christensen 2006; Kristensen 2007). Når den økonomiske, erhvervs- og globaliseringspolitiske opmærksomhed de seneste år har samlet sig om 'kreativitet & innovation', er det ikke blot fordi deres samspil i dag anses for at være de nye 'vækstfremmere', men fordi de sammenfatter, hvad (videns-)produktion i dag handler om, og fordi de udtrykker nøglekompetencerne hos medarbejdere i moderne innovative virksomheder og organisationer. Og først i takt hermed er de to ord blevet nærmest blevet synonyme. I en vidensbaseret innovationsøkonomi er evnen til kreativt at generere nye ideer, ny viden eller at omsætte og anvende eksisterende viden på innovative måder blevet den nye økonomiske værdi- og væstkilde og det nye globale konkurrencevilkår.

På denne baggrund er det forståeligt, hvorfor moderne stater, der i lyset af de nye globaløkonomiske konkurrencebetingelser har forvandlet sig fra velfærdsstater til *nationale konkurrencestater* (Petersen 2011), ikke blot satser på forskning og uddannelse, men også på en mere omfattende generalmobilisering af nationens menneskelige ressourcer eller human kapital, der kan minde om mobiliseringen op til de to verdenskrige. Dette implicerer bl.a. livslang udvikling af deres kreative og innovative kompetencer, da kreativitet og innovation anses som de afgørende ressourcer og kompetencer, der i fremtiden skal sikre nationens konkurrencekraft og dermed opretholdelsen af det nuværende velstands- og velfærdsniveau. Dette er hvad de populære fortællinger om Danmark som et vidensbaseret og innovationsorienteret samfund også handler om. Her har den enkelte såvel som virksomheder, organisationer og professioner pligt til at udvikle deres innovative og kreative kompetencer som deres bidrag til sikring af fremtidens velfærd på globale konkurrencebetingelser.

Kreativitet & innovation er smeltet sammen under innovationsøkonomiens auspicer, men det er et umage par, der ikke følger samme logik og derfor ikke automatisk går op i en højere og konfliktløs enhed. Faren er, meget forenklet udtrykt, at viljen til innovation eller den økonomiske innovationstvang før eller siden vil komme i konflikt med, korrumpere eller kvæle den angiveligt spontant menneskelige kreativitetstrang, som den skal leve af. Det giver som regel bagslag i praksis, når man forsøger at tale hen over og neutralisere sådanne forskelle. En måde at undgå dette kunne være at tematisere og forstå kreative og innovative processer som sociale processer...

c) den sociale innovationsforståelse

Dette er det seneste tilkomne bud på et moderne innovationsbegreb, der internationalt præsenterer sig som et nyt innovationsparadigme og som sådan rummer en implicit kritik af både den teknologisk-økonomiske og den kreativitets-psykologiske innovationsforståelse (Howaldt/Jacobsen 2010). Meget kort fortalt betoner den alle innovationsprocessers grundlæggende sociale karakter i tråd med den moderne innovationssociologis indsigter (Gaglio 2011). I forhold til den teknologisk-økonomiske innovationsforskning gør den gældende, at innovationer ikke kan og bør tænkes som lineære processer, der går fra ide eller forskning til

teknologi/produkt og iværksættelse/udbredelse på et marked. Innovationer foregår i regi af komplekse sociale processer af interaktion, kommunikation, Kooperation og imitation og er ikke forbeholdt teknologiske innovationer, ligesom deres relevans og værdifuldhed er ikke afgjort med deres økonomiske værdi på et marked. Sociale innovationer defineres her som praktisk og samfundsmæssigt konsekvensrige regulative aktiviteter, fremgangsmåder og adfærdsmåder, der afviger fra vante skemaer og fremgangsmåder. De kan derfor foregå på alle niveauer i samfundet. Det sociale innovationsparadigme forstår dog primært sig selv som svar på de sociale og velfærdspolitiske udfordringer, der er opstået og skærpet med overgangen fra et nationalt industrisamfund til et global orienteret videnssamfund. Der er kort sagt tale om et (endnu ikke fuldt etableret og præciseret) innovationsparadigme, der ikke desto mindre forsøger at åbne innovationsproblematikken mod samfundet helhed, herunder ikke mindst mod den offentlige sektor. Og det er paradigme, hvor medborgere, kunder, brugere og aktivister bliver de relevante aktører ved siden af forskningsinstitutioner, virksomheder og medier. Nøgleord er borger- og brugerinddragelse, 'open innovation', etablering af netværk m.v., og som et eksempel på et socialt innovations-initiativ nævnes ofte, at præsident Obama indrettede et Office for Social Innovation and Civic Participation ved sin tiltrædelse i 2009.

Herhjemme har bl.a. Innovationsrådet foreslået en dansk innovationsmodel, der også inddrager forestillingen om den særegne 'sociale innovationsevne', der har kendetegnet Danmark siden de store folkelige bevægelser fra slutningen af 1800-tallet. Den sociale innovation, byggende på høj grad af tillid, ligeværdighed, samarbejde og konsensus ses som 'den skjulte innovationskraft', der i et globaløkonomisk konkurrenceperspektiv skal reaktiveres. Danmark skal derfor som nation satse på social innovation, på borger- og brugerdreven innovation snarere end på teknologiske innovationer (Christensen 2006). Forestillingen om en bredere social innovation har også spillet en vis rolle i de seneste års bestræbelser på at fremme den såkaldte 'velfærdsinnovation' med fokus på fornyelsen af den offentlige sektors opgavevaretagelse i lyset af finans- og gældskrisen, samt i forbindelse med de økologisk-klimatiske og energipolitiske udfordringer landet står overfor.

Ideen om social innovation markerer således en tiltrængt nuancering og udvidelse af innovationsproblematikken, men samtidig også en samfundsmæssig generalisering af den. Det er ikke et problem, hvis det betyder, at demokrati, sociale hensyn og social såvel som økologisk bæredygtighed hermed kommer til at afbalancere et reduktivt teknologisk-økonomisk og kompetitivt innovationsbegreb. I praksis såvel som i den dominerende innovationsretorik er det dog klart det konkurrencestatslige og økonomisk-kompetitive perspektiv, der endnu er overdeterminerende i samtidens kollektive 'vilje til innovation'.

Den globale og konkurrencestatslige kontekst for den aktuelle vilje til innovation

Det skulle således stå klart, hvorfor og hvordan innovation det seneste årti er kommet til at spille en nøglerolle, ikke blot i økonomien og som det globale konkurrencevilkår for virksomheder og nationer, men også i uddannelsessektoren og som løsenet på velfærdsstatens og den offentlige sektors problemer. Den kollektive vilje til innovation, der gennemsyrrer hele samfundet i dag, er på

stort set alle niveauer båret af en alarmistisk konkurrenceretorik og i tråd med velfærdsstatens transformation til en national konkurrencestat.

'Innovationskraft' er som antydnet blevet lig med eller nøglen til 'konkurrencekraft', der er den danske oversættelse af det engelske 'competitiveness'. Konkurrencekraft er imidlertid langt mere end det økonomiske begreb om 'konkurrenceevne', da det i et økonomisk-kompetitivt perspektiv også indbefatter en omsorg for nationens socio-kulturelle 'sammenhængskraft' og dens kreative og innovative 'skaberkraft'. Det er så blevet den nationale konkurrencestats opgave at afstemme disse tre kræfter og sikre en høj korrelation mellem dem af hensyn til nationens fremtid i en global verden. På denne baggrund er det altså ikke helt forkert, når 'globaliseringen' abstrakt angives som forklaringen på den aktuelle mobilisering af innovation på alle niveauer, selvom andre strukturelle forandringer og tendenser også spiller ind. For den afgørende drivkraft i den aktuelle vilje til innovation er den globaløkonomiske 'total konkurrence', der tvinger virksomheder og nationer ud i et innovationskapløb i kampen for at opretholde sig selv og for at opretholde det nuværende velstands- og velfærdsniveau. Og innovation og kreativitet er de eneste ressourcer at ty til, når man som individ, virksomhed eller nation hverken kan konkurrere på løn, produktivitet eller andre råstoffer end den særegne nationale kultur for kollektive innovationer. Man kan så kun håbe på, at den økonomiske innovationstvang finder bæredygtige former, der ikke ender med at kvæle individers, kulturers og nationers evolutionære kreativitet og innovationstrang.

Innovation – fra fremskridt til tilpasning, fra håb til frygt?

Innovation er således i dag blevet moderniseringsformen par excellence – for individer, virksomheder, organisationer og nationer. Afslutningsvist er det dog værd at bemærke, at innovation netop har trængt fremskridtsbegrebet i baggrunden. Når vi i dag hellere taler om innovation (fornyelse) end om fremskridt (mod det bedre), kunne det være et symptom på, at det med den kollektive opfordring til innovation netop ikke handler om en ny fremskridtsfortælling, men snarere om i et evolutionært perspektiv at bevare og beskytte status quo, altså om en tilpasning til de globale vilkår for at bevare og beskytte det velstands- og velfærdsniveau, vi har i dag, i lyset af de trusler, der kommer udefra. Det er kort sagt *frygten* og ikke *håbet*, der er bærende i de nye innovationsfortællinger - også de optimistiske af dem. Innovation er nemlig ikke blot "nøglen til fortsat vækst og velstand", men svaret på et langt mere elementært og foruroligende spørgsmål: hvad skal vi leve af i fremtiden? – når nu det vi hidtil har levet af, vores den materielle landbrugs- og industriproduktion i bred forstand, er billigere i udlandet. Svaret er som antydnet, at vi måske slet ikke skal leve produktion i traditionel materiel forstand, men af innovation, der er for videnssamfundet og vidensøkonomien, hvad *produktion* var for industrisamfundet og industriøkonomien.

Innovation handler altså om et grundlæggende mellemværende med fremtiden, men 'innovationstænkningen' er evolutionær i darwinistisk forstand og har som sådan erstattet 'fremskridtsfortællingerne'. Vi lever ganske vist stadig i 'skyggerne af fremtiden', men vi forholder os til dem på en anden måde: ikke med *håbets progressivisme*, men med *tilpasningens*

developmentalisme, der siger, at vi skal være i udvikling - ellers er vi nemlig under afvikling. Og udvikling betyder i dag omstilling og tilpasning gennem 'fitness' – og udviklingsformen er innovation i selvopretholdelses øjemed. Derfor har fortællingen om innovation kunnet erstatte politiske ideologier og utopier om, hvor vi skal hen ad. Vi skal nemlig ikke nogen steder hen længere, vi skal være i udvikling og vi skal være innovative i tilpasning til 'udviklingen'. Innovation er blevet måden at forholde os til en skrøbelig fremtid, der fremstår som en uendelig række muligheder (Nowotny 2008). Innovation er sammen med tvillingekategorien kreativitet derfor blevet vores 'Heilsworte', som tyskerne kalder det – altså frelsende og forjættende ord, der besværges som et mantra, fordi de synes at angive, hvorfra vi i dag som individer og samfund skal forvente vores redning. Vi kan derfor ikke andet i dag end *tro* på innovation, men som vist i det ovenstående, så har vi måske for høje forventninger til et relativt svagt og diffust begreb.

Litteratur:

Christensen, Søren (2006): 'Danskhed i verdensklasse. Om kulturaliseringen af dansk konkurrenceevne', i: *Kritik* nr. 184, Kbh. (nov. 2006)

Foray, Dominique 2009: *L'économie de la connaissance*, Paris: La Découverte

Gaglio, Gérald (2011): *Sociologie de l'innovation*, Paris: PUF

Gjallerhorn. Tidsskrift for Professionsuddannelserne, nr. 7 (Tema Originalitet og Innovation) (2008), Viborg: VIA UC

Godin, Benoît (2008): *Innovation: The History of a Category*, Project on the Intellectual History of Innovation, Working Paper nr. 1(<http://en.scientificcommons.org/58471984>)

Hammershøj, Lars G. (2012): *Kreativitet – et spørgsmål om dannelse*, Kbh: Hans Reitzels Forlag.

Hermann, Stefan & Jens Erik Kristensen (2003): 'Kompetenceudviklingens nye sociale spørgsmål – det sociale som investeringsobjekt', i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 4, Kbh. 2003.

Howaldt, Jürgen & Jacobsen, Heike (red.) (2010): *Soziale Innovation. Auf dem Weg zu einem postindustriellen Innovationsparadigma*, Wiesbaden: Verlag

Innovationsrådet (2004): *Den danske strategi. Danmarks muligheder i det globale videnssamfund*. www.innovationsraadet.dk/uplfiler/20056231421450.strategi.pdf

Innovationsrådet (2005): *Årsrapport 2005 - Innovative Danmark*. www.innovationsraadet.dk/uplfiler/2005951555430.Inovative_Danmark.pdf

Kompetencerådet (1998): *Kompetencerådets rapport 1998*. København: Mandag Morgen Strategisk Forum.

Kristensen, Jens Erik (2006): 'Kreativitetens tidsalder? – En idéhistorisk og samtidsdiagnostisk indkredsning', i: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, nr. 1, Kbh. 2006

Kristensen, Jens Erik (2007): 'Den gemene sammenhængskraft - sammenhængskraft som vilje og forestilling', i: Peter Lodberg (red.) (2007): *Sammenhængskraften – replikker til Anders Fogh Rasmussen*, Kbh.: Univers

Nowotny, Helga (2008): *Insatiable Curiosity. Innovation in a Fragile Future*, Cambridge/London: MIT-Press

Peters, Michael A. et al (2008): *Creativity and the Global Knowledge Economy*, New York: Peter Lang

Petersen, Ove K. (2011): *Konkurrencestaten*, Kbh: Hans Reitzels Forlag

Rambøll Management (2007): *Innovationskraft. Dilemmaer og potentialer i offentlig innovation*

Schumpeter, Joseph A. [1911] (1969): *The Theory of Economic Development*, Oxford: University Press